

Ярослава КУЛЬБАШНА

кандидат медичних наук,
доцент кафедри хірургічної стоматології
та щелепно-лицевої хірургії
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

Ключові слова: академічна мобільність, компетентнісний підхід, конкурентоспроможність, майбутні стоматологи, медична освіта, міжнародна професійна компетентність.

У статті розглядаються сучасні погляди на проблему формування міжнародної професійної компетентності майбутніх фахівців як основи підвищення конкурентоспроможності на інтернаціональному ринку праці. Обґрунтовується необхідність уточнення і впровадження поняття міжнародної професійної компетентності у медичну освіту.

УДК 378.147:616.31-057.875(100)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

© Кульбашна Я., 2014

остановка проблеми. Глобалізація світу супроводжується стійким зростанням уваги до якості та конкурентоспроможності вищої освіти [3].

Україна визначила свій шлях у найближчому майбутньому, який нерозривно пов'язаний з міжнародною спільнотою. Тому світові зміни безпосередньо торкнулись усіх ланок життєдіяльності вітчизняного суспільства, серед яких однією з головних вважається освітяна. Їх наслідком стала інтернаціоналізація вищої школи [6], яка викликана:

- процесами міграції представників різних націй і верств населення до нових регіонів з метою кращого працевлаштування;
- бажанням отримати професійну підготовку, відповідну сучасним запитам;
- підвищенням рівня академічної мобільності студентства й академічних працівників.

Потужний вплив освітнього середовища на розвиток нації забезпечується тривалим періодом перебування молоді у навчальному процесі, що дає можливість форму-

вати як професійні, так і життєві цінності. Тому від рівня якості освіти безпосередньо залежить життєздатність і національна безпека країни в цілому, і окремої особистості зокрема. На шляху суспільного прогресу в умовах глобалізації та інтернаціоналізації постали певні труднощі, пов'язані з національними обмеженнями в освітній галузі [9]. Це спонукало більшість країн до перегляду підходів у навчанні та впровадження компетентнісної моделі вищої освіти [4; 8; 11]. Обговорення її концепції у міжнародному діалозі зближує точки зору учасників дискусії й актуалізує розширення досліджень на міжнародному рівні. Результати останніх засвідчують, що недостатній рівень готовності академічної спільноти до інтеркультурної комунікації значно обмежує можливості для розвитку суспільства. Інтеркультурна компетентність необхідна фахівцям для поширення власного досвіду і поглибленого вивчення здобутків інших країн у всіх сферах професійної діяльності [9; 12]. Вищезазначене обумовлює потребу в модернізації професійної підготовки фахівців поза національними програмами через міжнародну співпрацю, визнання сертифікатів й оцінку набутих компетентностей [1; 5].

Реалізація таких завдань актуалізує серед базових підходів сучасної вищої освіти принцип мобільності. Уже в найближчий час академічною мобільністю повинна бути охоплена більшість молоді, яка навчається [4]. Оскільки вища освіта України є частиною європейського простору вищої освіти (завдяки приєднанню до болонських угод), тому актуальним є вивчення проблеми набуття майбутніми фахівцями вже на етапі професійної підготовки у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) рівня професійної компетентності відповідно до вимог міжнародного рівня. Це можна розглядати як крок до інтеграції в інтернаціональний освітній простір.

Вищезазначене засвідчує актуальність статті, **мета** якої – аналіз проблеми формування професійної компетентності в міжнародному контексті та уточнення змісту

поняття «міжнародна професійна компетентність» як показника конкурентоспроможності майбутніх стоматологів.

Аналіз наукових публікацій з проблеми формування міжнародної професійної компетентності засвідчує, що особливу увагу їй приділено в працях німецьких фахівців в економічній галузі [9; 10; 12; 14]. На їх думку, спричинили такі дослідження вищезгадані суспільні зміни та необхідність чітко визначати у фаховій діяльності міжнародний ступінь досягнень у контексті компетентнісної освітньої моделі. Таку вимогу часу вчені в галузі професійної освіти В. Ленске і Д. Вернер [14] окреслили новим поняттям «міжнародна професійна компетентність» (далі – МПК) і обґрунтували її як сучасну якісну характеристику фахівців, які працюють у глобальному середовищі.

Розробці концептуальних засад і впровадженню основних положень МПК у європейському просторі вищої освіти приділяється все більша увага [7; 9; 10; 12]. На думку цих дослідників, МПК формується на основі професійної компетентності у сукупності з міжнародними фаховими знаннями, міжнародними ключовими і базовими компетентностями. Вони, у свою чергу, є інтеграцією іншомовної, інтеркультурної компетентності, інтеркультурної толерантності, що розвиваються за умови набуття діяльнісної професійної компетентності (структура подана П. Ягером [13]). Реалізується МПК через академічну мобільність, пов'язану з виконанням професійних завдань у міжнародному середовищі.

Важливість конкретизації та імплементації нового поняття обґрунтовується долученням вітчизняної вищої школи до європейського освітнього простору та необхідністю розробити єдиний інструментарій для порівняння професійної компетентності випускників, незалежно від країни навчання. Для цього вчені в галузі професійної освіти вважають обов'язковим виконання таких важливих завдань [15]:

- інтенсивно впроваджувати академічну мобільність;

- забезпечувати прозорість набуття, оцінювання та визнання компетентностей;

- упроваджувати «Diploma Supplement» і «EUROPASS», що уможлиблює порівняння навчальних результатів і обговорення подальшого ефективного розвитку професійної освіти;

- підвищувати якість професійної освіти через обмін досвідом і моделями підготовки для вироблення спільних підходів і критеріїв;

- дотримуватись принципу навчання впродовж життя і володіння ключовими компетентностями.

Транснаціональність освіти та професійної діяльності активізує міжнародний ринок праці [15]. Це підтверджує С. Дрезв [9], яка констатує, що на фахівців з розвинутою міжнародною компетентністю існує високий запит від роботодавців у різних професійних сферах.

Аналіз засвідчує, що явище і поняття «міжнародна професійна компетентність» ґрунтується на чотирьох напрямках освітньо-професійної діяльності:

1. **Оволодіння іноземною мовою**, особливо англійською як домінуючою. Англійською мовою нині описуються процеси й оприлюднюються близько 35% фундаментальних і 12% професійних даних [12].

2. **Отримання міжнародних професійних знань**, які набуваються у процесі професійної діяльності та виконання фахових завдань в інтернаціональному середовищі. Для цього студентам необхідно здобувати додаткові знання, ураховуючи конкретні особливості нового регіону [9]. Практика засвідчує, що фахівець, визнаний компетентним на батьківщині, може виявитись недостатньо компетентним в іншій країні саме через незнання місцевої галузевої специфіки. Тому, якщо мова йде про транснаціональні взаємозв'язки, у процесі фахової підготовки необхідно орієнтуватися на певні регіональні особливості місцевих програм і компетентностей. Їх поглибленню і розумінню може сприяти, наприклад, виробнича практика студентів. Основною вимогою при цьому в міжнародному контексті є оволодіння спеціально визначеними про-

фесійними знаннями. Це не означає іншими, з точки зору змісту, але додатковими, з урахуванням регіональних вимог і потреб.

3. **Полиблення інтеркультурологічних знань**, які, з одного боку, є необхідними для загальнокультурного розвитку майбутніх фахівців, а з іншого – це розвиток певного ставлення, що проявляється через особистісні якості, які відображають відкритість, толерантність, емпатію, здатність пристосовуватися/адаптуватися і сприймати культурні відмінності. На жаль, підготовка до міжнародної діяльності містить найчастіше лише деяку мінімальну довідкову інформацію про країну, а для розвитку МПК потрібні не просто знання «про інших», а виявлення і сприйняття основних невизначеностей міжкультурного середовища, які могли б перешкодити співпраці з причини різної ментальності та характерів. Незважаючи на те, що інтеркультурні ситуації містять значну частину невизначеностей, для учасників міжнародних проектів перебування у стані таких елементарних проблем є корисним досвідом.

4. **Оволодіння міжнародною компетентністю шляхом професійної діяльності за кордоном**. Це сприяє максимальному наближенню до формування МПК і є інструментом бачення перспектив розвитку власного професіоналізму. У зв'язку з новим імпульсом прогресу у професійній освіті європейські уряди посилюють і підтримують прагнення до освоєння додаткових кваліфікацій з позначкою «EU» («європейські»).

Таким чином, здійснений аналіз наукових праць засвідчив актуальність дослідження проблеми формування МПК. Водночас аналіз виявив відсутність наукових робіт з проблеми формування МПК у медичній освіті. Актуальність тематики та рівень її розробленості в науковій сфері спричинюють суперечність між вимогами сучасного суспільства до підготовки компетентного лікаря-стоматолога міжнародного рівня і відсутністю теоретичного і методологічного забезпечення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на вимоги сьогодення

основним завданням вищої медичної освіти визначено підготовку конкурентоспроможних як на внутрішньому, так і міжнародному рівні лікарів. Для цього необхідно реформувати освітній процес з урахуванням міжнародних вимог, зокрема, з орієнтацією на необхідність формування МПК у студентів медичних ВНЗ.

Формування професійної компетентності базується на оволодінні професійно значущими якостями, у цьому дослідженні – майбутніх стоматологів [2]. До базових факторів, які впливають на формування МПК майбутніх стоматологів, на нашу думку, варто віднести такі:

- цілепокладання – досягнення МПК;
- компетентний науково-педагогічний склад ВНЗ;
- умотивована студентська аудиторія;
- принцип академічної мобільності з обов'язковим набуттям професійного досвіду.

Аналіз науково-педагогічної літератури [7; 9; 10; 12; 13; 14], проведених досліджень і власний педагогічний досвід дозволяють визначити зміст поняття «міжнародна професійна компетентність» у стоматологічній галузі таким чином: це здатність до професійної діяльності стоматолога в міжнародному професійному просторі та відповідно до міжнародних фахових вимог, де здатність розглядається як інтегральна якісна характеристика, що відображає рівень фахової підготовки (7 рівня Національної рамки кваліфікацій) майбутнього стоматолога, виражений у набутих знаннях, уміннях і компетентностях у поєднанні з особистісними

якостями, що базуються на високій інтернаціональній свідомості та культурі.

Для обґрунтування важливості вищезазначених складових МПК проводилося діагностичне анкетування майбутніх стоматологів на базі вищих медичних навчальних закладів України: Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (НМУ: 627 осіб), Української стоматологічної академії м. Полтава (УМСА: 324 осіб), Харківського державного медичного університету (ХДМУ: 351 осіб). Анкетування здійснювалося у таких аспектах:

1. Оцінка важливості опанування професійною, методичною, соціальною компетентностями (табл. 1).
2. Знання іноземної мови (окрім російської та її використання в роботі з науковими інформаційними джерелами (табл. 2)).
3. Міжнаціональна толерантність і сприйняття багатокультурності.
4. Самооцінка конкурентоспроможності (табл. 3).

Такий напрям дослідження здійснювався на основі положення про те, що МПК набуває ефективності за умов оволодіння фаховою, соціальною, методичною і особистісною компетентностями [14]. Для уточнення важливості цих складових МПК у вітчизняній медичній професійній освіті проведено відповідне опитування серед вищезазначеної аудиторії студентів (усього 1083 осіб). Результати опитування та пріоритетність компетентностей за ознакою значущості подано у табл. 1.

Як показують дані табл. 1, майбутні стоматологи виявили одностайність у по-

Таблиця 1

Характеристика майбутніми стоматологами компетентностей за ознакою їх значущості

Компетентності	4 курс (у %)			5 курс(у %)		
	НМУ	УМСА	ХДМУ	НМУ	УМСА	ХДМУ
Фахові	53,0	45,3	51,1	67,8	51,5	37,1
Пов'язані з профдіяльністю	25,3	36,0	11,1	37,0	24,4	16,6
Соціальні	17,1	12,0	32,8	20,8	16,3	35,6
Методичні	4,0	2,1	15,3	7,0	4,0	15,1
Не відповіли	3,0	5,3	3,2	3,0	4,0	1,5

Таблиця 2

**Самооцінка рівня знання іноземної мови та її використання в роботі
з джерелами навчальної і наукової інформації**

Рівень знань Джерела навчання	Кількість майбутніх стоматологів (у %)								
	3 курс (260 осіб)			4 курс (280 осіб)			5 курс (373 осіб)		
	НМУ	ТДМУ	ВДМУ	НМУ	ТДМУ	ВДМУ	НМУ	ТДМУ	ВДМУ
Початковий	19,5	39,5	38,6	34,3	36,5	37,1	28,7	36,6	36,1
Достатній побутовий	55,7	44,3	46,6	51,9	49,5	51,7	44,0	46,7	40,1
Достатній професійний	14,4	13,4	9,1	8,3	11,3	6,4	19,3	12,3	21,3
Вільно	10,4	2,8	5,7	5,5	2,6	4,8	8,0	4,4	2,5
Іноземною мовою	14,4	19,4	15,4	20,8	12,0	13,1	19,7	12,5	16,0

глядях на визначення важливості та пріоритетності компетентностей. Найбільш значущими визнані фахові (45,3–67,8%) та пов'язані з фаховою діяльністю (24,4–37%), соціальні (12,0–35,6%), мінімально значимими виявилися методичні компетентності (2,1–15,1%). Не змогли дати відповідь на запитання 3,0–5,3% студентів. Поряд із цим уточнимо, що всі зазначені компетентності були відмічені майбутніми стоматологами як актуальні. Переважна більшість (близько двох третин) вітчизняних студентів вважає своїм головним завданням у процесі професійної підготовки набуття фахових і пов'язаних з фаховою діяльністю компетентностей; близько третини студентів усвідомлює важливість соціальних компетентностей, і лише десята частина опитаних відає належне методичній компетентності. Вважаємо, що такі результати можуть свідчити про низьке розуміння і недостатню поінформованість майбутніх фахівців щодо функціонального значення цих видів компетентностей у процесі формування міжнародної професійної компетентності. Це актуалізує необхідність подальшого дослідження особливостей розвитку зазначених компетентностей та їх впливу на формування МПК.

Важливим аспектом формування МПК є рівень володіння майбутніми фахівцями іноземними мовами. Для визначення рівня іноземної підготовки проведено анкетування (самооцінка), у якому брали участь студенти стоматологічних факультетів Національного медичного університету

ім. О.О. Богомольця (365 осіб), Тернопільського медичного університету ім. М. Горбачевського (273 осіб) та Вінницького національного медичного університету (275 осіб). Усього участь в опитуванні взяли 913 студенти 3–5 курсів (2012–2013 рр.). Результати анкетування подані у табл. 2.

Як свідчать отримані дані:

- початковий рівень знань має близько третини опитуваних у всіх групах 19,5–39,5 %;

- майже половина студентів вважає свої знання достатніми на побутовому рівні (40,1–55,7%);

- на професійному рівні володіють мовою 6,4–21,3% студентів;

- низький показник вільного володіння іноземною мовою – 2,5–10,4%;

- використання джерел для професійної підготовки іноземною мовою доступне лише 12,0–19,4% опитаних.

Результати проведеного дослідження вказують на низький рівень сформованості іноземної компетентності, що обмежує використання наукової та професійної інформації іноземною мовою. Крім того, відмічається подібність результатів, отриманих у різних групах досліджуваних, що може вказувати на характерні тенденції. Відповідно до отриманих даних серед старшокурсників рівень підготовки нижчий, ніж у третьокурсників, що можна частково пояснити переважністю навчальної програми (на це вказують 53,5% з опитаних). Водночас не можна відхилити як причину – відсутність мотивації до опану-

Характеристика самооцінки конкурентоспроможності майбутніх стоматологів

Рівень конкурентоспроможності	4 курс (у %)			5 курс (у %)		
	НМУ	УМСАУ	ХДМУ	НМУ	УМСА	ХДМУ
Нульовий	6,4	3,8	12,3	9,6	5,3	18,2
Початковий	70,8	67,5	43,1	63,9	62,0	40,2
Високий	20,0	26,5	41,4	26,5	31,7	39,4
Не можуть визначити	2,8	2,2	3,2	0	1,0	2,2

вання іноземною мовою, пов'язану з мало-ймовірною перспективою її застосування у професійній діяльності та недостатньо якісне викладання іноземних мов у медичних ВНЗ (на це вказують 21,7% опитаних). Крім того, лише 56,1% осіб вважає знання іноземної мови професійно необхідним. Отримані результати красномовно демонструють, що такий низький рівень володіння іноземною мовою стає суттєвою перешкодою у формуванні МПК майбутніх стоматологів. Як наслідок:

- звужуються перспективи впровадження принципу навчання впродовж життя у контексті підвищення кваліфікації;

- обмежується пізнання світових досягнень медичної науки та практики, що негативно позначиться на розвитку системи охорони здоров'я в цілому;

- знижується конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на міжнародному ринку праці.

Останній чинник підтверджують результати здійснених нами досліджень думки студентської аудиторії (така, як у табл. 1), що подані у табл. 3.

Результати демонструють, що:

- представники високо оцінили власний рівень конкурентоспроможності лише у 26,5–39,4% випускників, тобто близько третини опитаних;

- студенти 4-го курсу виявилися більш упевненими у своїй конкурентоспроможності, що вказує, очевидно, на їх недосвідченість у визначенні критеріїв оцінки щодо цього питання (20,0–41,4%);

- переважна більшість студентів (62,0–70,8%) указує на початковий рівень досягнення конкурентоспроможності.

Цілком зрозуміло, що під час навчання у медичному ВНЗ неможливо, навіть при створенні ідеальних умов, підготувати повністю конкурентоспроможного фахівця, але при усуненні виявлених суттєвих перешкод рівень може значно підвищитись.

Цікавим також є той факт, що вивчення рейтингової оцінки майбутніми фахівцями загальних компетентностей [3] продемонструвало, що міжнародну толерантність і багатокультурність сприймає лише 17,8% майбутніх стоматологів. Ця компетентність у рейтингу посіла останнє місце.

Отже, результати проведених досліджень демонструють існування передумов до формування МПК у майбутніх стоматологів, але цей процес має суттєві перешкоди, пов'язані з низькою сформованістю важливих спеціальних компетентностей.

Висновки. Аналіз наукової літератури засвідчив, що у сучасному суспільстві конкурентоспроможними на інтернаціональному ринку праці вважаються, у першу чергу, фахівці зі сформованою МПК, які можуть виконувати професійні завдання відповідно до вимог міжнародного рівня, демонструючи при цьому високу свідомість і професійність. Вітчизняна медична вища освіта, яка є фундатором здоров'я нації, повинна долучитись до передових європейських підходів в опануванні майбутніми фахівцями МПК, що дозволить якісно підвищити рівень професійної підготовки майбутніх стоматологів і покращить перспективи досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Вважаємо за доцільне висловити такі рекомендації щодо удосконалення вітчизня-

ної професійної підготовки майбутніх стоматологів:

1) активізувати процес розвитку іншомовної та інтеркультурологічної компетентностей студентів через розвиток академічної мобільності;

2) посилити міжнародну компоненту виробничої практики студентів;

3) забезпечити постійний розвиток іншомовної та інтеркультурологічної компетентностей у науково-педагогічних працівників медичних ВНЗ.

Проведені дослідження можуть бути покладені в основу розробки структурно-компонентної моделі міжнародної професійної компетентності майбутніх стоматологів, а з'ясування значення соціальної та методичної компетентностей у складі МПК ще потребує подальшого вивчення.

2. **Кульбашна Я. А.** Формування професійно значущих якостей у майбутніх стоматологів – невід'ємна складова розвитку професійної компетентності / Я. А. Кульбашна // Вища освіта України. – 2013. – № 2, дод. 1. – С. 111–119.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Загринчук М. С.** Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах на основі компетентнісного підходу / М. С. Загринчук, В. П. Марцинюк, І. Р. Мисула // Медична освіта. – 2013. – № 1. – С. 11.

3. **Луговий В. І.** Ідентифікація складу і структури компетентностей – ключова умова підвищення ефективності викладання та оцінювання навчальних результатів у вищій школі / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 9–16.

4. **Локшина О. І.** Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. І. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 19.

5. **Осійчук М. С.** Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вищої медичної освіти / М. С. Осійчук // Медична освіта. – 2013. – № 2. – С. 9–13.

6. **Степко М. Ф.** Інтернаціоналізація вищої освіти України у контексті кадрового та організаційного забезпечення реформ / М. Ф. Степко // Проблеми освіти. – 2012. – № 70, ч. 1. – С. 11–15.

7. **AchenteHagen F.** (2005). Kompetenzentwicklung unter einer internationalen Perspektive – makro- und mikrostrukturelle Ansätze / F. AchenteHagen, M. Baethge // Gonon P. Kompetenz, Kognition und neue Konzepte der beruflichen Bildung / Gonon P., Klausner F., Nicolaus R. (Hrsg.). – Stuttgart. – S. 25–54.

8. **Anderka C.** Kompetenzstandards als Grundlage beruflicher Zertifikate [Electronic resource] / C. Anderka. – URL : <http://www.bwp@11/2006>

9. **Drews S.** Auslandsaufenthalte als ein Instrument zukunftsfähiger Qualifizierung [Electronic resource] / S. Drews. – URL : http://www.na-bibb.de/uploads/tx_ttproducts/datasheet/journal_2008_01.pdf

10. **Fahle K.** Lerneinheiten internationale Berufscompetenz [Electronic resource] / K. Fahle // Begrüssung und Einführung in die Tagung am 25 und 26 Juni 2008 in Bonn. – URL : http://www.na-bibb.de/berufskompetenz_1008.html

11. **Frommberger D.** (2004). Zauberformel "Competence-based-approach"? / D. Frommberger // ZBW. – Stuttgart : Steiner, 2004. – Band 100, Heft 3. – P. 413–423.

12. **Hübers B.** Internationale Berufskompetenz Mögliche Standards einer Zusatzqualifikation in der Ausbildung [Electronic resource] / B. Hübers. – URL : http://www.bibb.de/dokumente/pdf/AK_2_1_Huebers.pdf

13. **Jager P.** (2002.). Der Erwerb von Kompetenzen als Konkretisierung Schlüsselqualifikationen – eine Herausforderung an Schule und Unterricht: Dissertation / P. Jager. – Pssau : Lehrstuhl für Schulpädagogik, 2002. – 280 S.

14. **Lenske W.** Globalisierung und internationale Berufskompetenz [Electronic resource] / W. Lenske, D. Werner – URL : http://www.nabibb.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/LDV/mob/df/2011_ldv_mob_df_splll_schaubild.pdf

15. **Meyer R.** Besiegelt der Europäische Qualifikationsrahmen den Niedergang des deutschen Berufsbildungssystems? [Electronic resource] / R. Meyer. – URL : http://www.bwpat.de/ausgabe11/buechter_gramlinger_bwpat11.pdf

CITED LITERATURE

1. **Zahrynychuk M. S.** Training of specialists in higher educational institutions of Ukraine in modern terms based on competency approach / M. S. Zahrynychuk, V. P. Martsyniuk, I. R. Mysula // Medical Education. – 2013. – № 1. – P. 11.

2. **Kulbashna Ya. A.** Formation of professionally significant qualities of future dentists – an integral part of professional competence / Ya. A. Kulbashna // Higher Education in Ukraine : theoretical and practical journal. – 2013. – № 2, Ad. 1. – P. 111–119.

3. **Lugovyy V. I.** Identification of the composition and competence of structures – a key condition for improving the efficiency of the teaching and assessment of learning outcomes in higher education / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Higher Education in Ukraine – 2011. – № 3. – P. 9–16.

4. **Lokshyna A. I.** Competentive approach development in Education of the European Union / A. I. Lokshyna // The path of education. – 2007. – № 1. – P. 19.

5. **Osiychuk M. S.** The impact of European integration processes in the development of higher medical education / M. S. Osiychuk // Medical Education. – 2013. – № 2. – P. 9–13.

6. **Stepko M. F.** The internationalization of higher education in Ukraine in the context of human and organizational support for reform / M. F. Stepko // Problems of Education. – 2012. – № 70, Part 1. – P. 11–15.